

A VERSÍRÓ RÁKÓCZI

A RÁKÓCZI-ÉV utolsó heteiben váratlanul egy igen kedves és értékes adatra bukkantam, amelynek segítségével Rákóczi egyéniségének újabb, eddig ismeretlen oldalára világíthatunk, hogy arcképét teljesebbé, színesebbé tegyük.

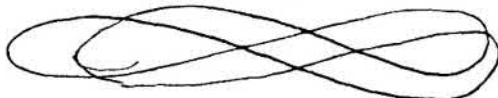
II. Rákóczi Ferenc háborújának egykorú irataiban kutatva, foglalkoztam azokkal a titkos íráskulcsokkal is, amelyek segítségével a fejedelem és közegei bizalmas levelezésüket végezték. Az Országos Levéltárban őrzött Rákóczi-levéltár gyűjteményében mintegy 90 darab, különböző korból származó és különböző rendszer szerint készült rejtjelkulcsot¹ — azaz titkos írás szerkesztésére és megfejtésére szolgáló táblázatot — találtam, ami annak bizonyítéka, hogy a levelezésnek ez a módja, a fejedelem irodáiban magas fokon állott.

Különféle rendszerek szerint dolgoztak. Betűk, számok, számcsoportok, jelek helyettesítették megfelelő kombinációk alapján az abc betűit, vagy a levelekben gyakrabban előforduló szavakat, hadi, diplomáciai szakkifejezéseket, stb. Ezeknél az utóbbi rendszereknél éppen emiatt hamar megállapíthatja bárki azt, hogy egy-egy ilyen táblázat diplomáciai, hadi vagy közigazgatási természetű levelezésekre szolgált, aszerint, hogy katonai műszavak, vagy diplomáciai kifejezések, stb. vannak azokban felsorolva.

Tanulmányozás közben kezembe akadt egy ilyen, a fejedelem magakezével írott titkosírás megfejtés táblázata, amelyben meglepetéssel vettem észre azt, hogy abban — minden eddigi rendszertől eltérően — csupán a benső lelki étellel, szelíd, gyöngéd érzelmeikkel foglalkozó kifejezéseket lehet olvasni. Háborúval, diplomáciával és egyéb világi dolgokkal kapcsolatos szavakat e táblázatban nem találunk. Ebből tehát azt következtettem, hogy Rákóczi ezt a titkosírás kulcsot legbizalmasabb, magán levelezése számára készítette. Az abc betűit háromjegyű számcsoportok helyettesítik, azután pedig a, b, c, rendben, minden betű alatt, 10—20 különféle szót találunk, amelyeket a titkosírásban szintén háromjegyű számok helyettesítettek. A titkosírás táblázatokon érthető okokból keltezéseket nem szoktak feltüntetni s így ezen a — félív nagyságú, — papírlapon sem találtam nyomát annak, hogy Rákóczi mikor és milyen célra szerkesztette ezt a titkosírás kulcsot. Amikor megfordítottam a papírlapot, újabb meglepetésben volt részem. A táblázat hátulsó oldalán, Rákóczi kezeírásával írt (fotókópiában itt bemutatott) nyolcsoros francia

vers olvasható, melynek hű másolata az eredeti helyesírással és hibákkal:

*Dans cet éloignement et si triste Séjour
Comme la Raison veut que se cache mon amour
Le destein cruel me veut fair souffrir
Mais J'esper que l'Amour finira mon martyre
Par un lien Eternel autant doux que Glorieux
Faisant d'un Amant un epoux heureux
Cachons nos Sentimens degvisons nos tendresse
Pour Jouir un jour d'un plaisir sans cesse*

»Dans cet éloignement et si triste Séjour
Comme la Raison veut que se cache mon amour
Le destein cruel me veut fair souffrir
Mais J'esper que l'Amour finira mon martyre
Par un lien Eternel autant doux que Glorieux
Faisant d'un Amant tan epoux heureux
Cachons nos Sentimens degvisons nos tendresse
Pour jouir un jour d'un plaisír sans cesse.“

Magyarul, László József tisztelt barátom műfordításában:

„Borús magányomban, bús távollétben
Eszem parancsára titkolom szerelmem,
S a sors most kegyetlen szenvedésre ítél.
De éltet a remény, hogy kínom véget ér,
S a szerelem édes, örök köteléke
Szeretéből férjjé, boldoggá tesz végre.
Hordjunk hát álarcot, rejtjük el hát vágyunk,
Hogy egy nap elnyerjük örök boldogságunk.”

A vers szavai, kevés kivétellel, mind megtalálhatók az említett titkosírás táblázatban. A tinta színe, a lúdtoll vastagsága, a betűk, a cifrázatok egyező írásmódja és rajza, mind azt bizonyítják, hogy Rákóczi ezt a verscskét a táblázattal egyidőben, magakezével írta, mintegy fogalmazványképpen, ugyanarra a papírlapra rendes írással, mielőtt annak szövegét, a titkosírás kulcs segítségével, a levélnek tisztázati példányába áttűtette.

Nem kétséges hogy a kézírás Rákóczic. Előbb azonban bizonyoságot kellett szereznem arról, hogy saját szerzeménye-e a vers, vagy pedig egy, egykorú francia költemény másolata, amely talán megnyerte a fejedelem tetszését.

Vizsgáljuk meg közelebbről a költészettan segítségével a verscske sorait. Külső alakja és tartalma szerint a madrigál név alatt ismert francia műfajt közelíti meg (kis szerelmi szonett-féle). Versformája a klasszikus francia írók — Corneille, Racine, MoHére —

kedvelt alexandrinusa akar lenni. E versforma követelménye a soronkénti 12 szótag, a 6-ik szótag után az értelemszerű tagozódásból következő caesurával. Ebből a szempontból tekintve majdnem valamennyi sor hibás, ami onnan ered, hogy annak írója nem vette figyelembe a francia verselés szabályait, főúcnak nem tűnt fel az, hogy a francia szöveget magyaros kiejtés szerint tagozta és nem ügyelt arra, hogy ezáltal a szótagszámok sántítanak. A szövegben sok a francia helyesírási hiba, amelyek közül egyik-másik is oka annak, hogy a verslábak döcögnek s a szótagszámok a sorokban nem egyformák. Vagyis, — ha a verset hangosan, helyes francia kiejtéssel olvassuk, metrikai szabálytalanságai azonnal feltűnnek. Mindebből azt következtethetjük, hogy a vers írója nem volt született francia és nem volt gyakorlott versíró. A helyesírási hibák is arra vallanak, hogy nem egy eredeti francia vers lemásolásáról van szó, hanem annak szerzője, — magyarul gondolkodó, de franciául jól beszélő és mindenesetre költői hajlammal és érzékkel megáldott ember.

Már az eddig elmondottak után sem lehet kétséges az, hogy a verset Rákóczi költötte. De vannak erre még határozottabb bizonyítékaink. A mondatok szórendje, sok kifejezése ismételtelen előfordul Rákóczi franciául fogalmazott leveleiben. Mint minden embernek, neki is voltak kedvenc szavai, ilyenek: például a „destin“ és „souffrir“, amelyeket leveleiben és e versében is következetesen ugyanazzal a helyesírási hibával: „destein“ és „soufferir“-nek ír. Jellemző a „mon martyre“ kifejezés is, amelyet Rákóczi — különösen a felkelés második felében s száműzetésének éveiben írt leveleiben — igen gyakran és szívesen használt, szomorú helyzetének megjelölésére.

Ismerjük Rákóczi lelkivilágát, különösen pedig az utóbbi évek kutatásainak eredményeképpen a fejedelem egyéniségének sokoldalúságát. (Csak egy munkára, a Lukinich Imre szerkesztésében most kiadott Rákóczi-Emlékkönyvre kell hivatkoznom, amelynek 18 fejezetéből kellőképpen kidomborodik valóságos lelkiállata.) Zolnai Bélának, úgy ebben az emlékkönyvben — Rákócziról az íróról — írt fejezetéből, valamint ugyané tárgyról írt régebbi munkájából is csodálattal tekinthetünk Rákóczi lelkének mélységeibe, aki, a felkelés viharos nyolc éve után tétlenségre kárhoztatva, mint „a vallásos elmélyülés magábavonuló szentje“ a magyar szellemi élet egyik, akkori legérdekesebb egyénisége volt. Confessiójában, elmélkedő vallásbölcseleti és társadalombölcseleti írásaiban nemcsak íráskészségéről és bölcseleti hajlamáról, hanem költői gondolatainak gazdagságáról és számyaló képzeletvilágáról is tesz tanúságot. Rákóczi voltaképpen grosboisi remete korszakában lett íróvá, de hogy egész életében fogékony volt a költészet és irodalom iránt, ezt számtalan levele bizonyítja. Lelkivilágának mélyen gyökerező terebélyes fáján kivirágozhatott tehát az a kis virág is, amelyet ebben a versben fedeztünk fel, mint Rákóczi érzelmeinek költői megnyilatkozását.

Tisztáznunk kell azonban azt a kérdést, hogy kihez, milyen körülmények között, mikor írhatta Rákóczi ezt a verset, mert nehéz feltételezni azt, hogy üres óráiban, minden személyi vonatkozás nélkül — l'art pour l'art — verselgetett volna, hiszen akkor minden

bizonytal több verse marad meg az utókor számára, ilyenek pedig tudomásom szerint eddig nem kerültek napvilágra. Rákóczi különben sem volt lírikus természet s ha kedvtelésből írt volna verseket, akkor azoknak alaphangja valószínűleg ugyanolyan mélabús, lemondó, Isten akaratában megnyugvó lehetett volna, mint amilyen hangulatban legtöbb levelét, Confessióját és emlékiratának sok részét írta. Az itt bemutatott versben azonban annyira határozottan érezhetjük a költői gondolatoknak egy bizonyos személyhez való tapadását, hogy nem kételkedhetünk abban, hogy Rákóczi e sorokat mély szerelmének, vonzalmának tárgyához, vagyis élő személyhez intézte.

Rákóczi életének különböző szakaszaiban négy nő játszott nevezetesebb szerepet. Mint egész fiatal ember, titokban jegyet váltott Magdolna darmstadtai hercegnővel. Ezt a házassági tervét a császári udvar megghiúsította. A verset Magdolnához Rákóczi nem írhatta. Sem annak szövege, sem Rákóczi akkori körülményei nem egyeznek azzal a helyzettel, aminek képét e versben nyújtja. Mivel pedig e titkosírás megfejtési táblázata a verssel, a vörösvári Rákóczi-Aspremont-Erdődy levéltárak anyagából került viszontagságos úton az Országos Levéltár mai birtokába, a vers feltétlenül a felkelés háborús évei alatt született, mert Thaly Kálmán helyes megállapításai szerint (Archívum Rákócziánium I. kötetéhez csatolt előszavában) ebben az anyagban ezekből az évekből származó iratok gyűjteménye található.

Feleségéhez, Sarolta Amália Hessen-Rheinfels-i hercegnőhöz szintén nem írhatta e költeményt. Jóformán ismeretlenül, egyszeri találkozás után vette feleségül és már házasságának legelső éveiben kiábrándult íranta érzett szerelméből, önvallomásában őszintén bevallja azt, hogy folytonos „házi háborúságai miatt“ a házaseletet nyűgnek tartotta. A hercegasszony valóban nem bizonyult Rákóczi méltó élettársának. A könnyelmű szórakozásokat többre becsülte annál a hivatásnál, amit a gondviseles a felkelés nehéz éveiben Rákóczi oldalán a magyar felkelés élén neki kijelölt. A háború alatt csak egyszer találkozott férjével. A bujdosás első éveiben ugyan Lengyelországban rövid ideig együtt laktak, de mint Rákóczi írja, minden szeretet nélkül, egymás mellett, s amikor a fejedelem Jaroslau vidékéről végleg Danzigba költözött, feleségét nem vitte magával.

A harmadik asszony, akire Rákóczi élete végéig gyöngédséggel, tisztelettel gondolt, gróf Batthyány Ádám, horvát bán felesége, később özvegye, Strattmann Eleonóra grófnő volt. Vele Rákóczi azonban csak a felkelés előtt és annak első éveiben volt összekötöttségben. A grófnő Bécsben és nyugatmagyarországi birtokain élt és Rákóczi írásaiban nem találjuk nyomát annak, hogy később is leveleztek volna egymással.

A legnagyobb szerepet Rákóczi életében kétségkívül Sieniawski Ádám herceg, belzi palatinus felesége, Lubomirska Iona Erzsébet játszotta. Sieniawski közös Báthory-ősök révén rokonságot tartott Rákóczival, ő és felesége voltak azok, akik a bécsújhelyi börtönéből Lengyelországba menekült Rákóczit legelőször felkarolták és Brzezan várában otthont adtak neki. Úgy a felkelés előkészítésében, mint a háború alatt is állandóan támogatták Rákóczit és a magyar ügyet.

Ugyancsak ők voltak azok, akik Rákóczit, a felkelés után kezdődő bujdosásának első időszakában, Lengyelországban segítették. A hercegnő sokat fáradozott azon, hogy a nagy politikában szerephez jusson. Hogy e politikai terveiben a magyar ügy támogatása milyen szerepet játszott, az ma még nem egészen világos. Egyesek szerint¹ több volt abban a számítás, mint a magyar ügy iránti rokonszenv, de tagadhatatlan az, hogy Rákóczi sokat köszönhetett neki. A fejedelem önvallomásában igen sokszor foglalkozik a hercegnővel és nyíltan bevallja Isten és emberek előtt, hogy hozzá kezdetben inkább politikai, később pedig valódi, szenvedélyes szerelmi kapcsolat, meleg és élénk viszony fűzte, amely közel 10 évig tartott. (1701—1711-ig.)

Amikor Rákóczi 1703 nyarán Lengyelországból Magyarországra jött, a személyes kapcsolat közöttük egy időre meglazult. Amikor azonban a felkelés hanyatlásának kezdetén 1708 után és a következő években Rákóczi leginkább a Felvidék keleti részén¹ — főleg Munkács várában — tartózkodott, újból fellobbant a hercegnő iránti szerelme. Találkoztak Munkácsra és Rákóczi, hacsak egy-egy napra is, többször Lengyelországba utazott, önvallomásainak tanúsága szerint: „államügyek ürügye alatt, de hogy miért, azt Te tudod Uram.“ E munkájának más lapjain is — szinte marcangoló önváddal — foglalkozik szerelmi kapcsolatával, amely azonban később talán már terhére volt. Amikor pedig 1711-ben sikerült neki az érintkezést megszakítani, megkönnyebbülten jegyzi fel, hogy már csak azért ápolta a hercegnővel! barátságát, hogy a szerelem gyűlöletté ne váljék.

Rákóczi nem volt felületes, könnyelmű ember, még kevésbé léha, csupán pillanatnyi örömöknek hódoló természet. Feleségétől lelkileg is távol, magárahagyatva élte át a felkelés legnehezebb éveit. De bizonyára vágyott gyöngédség iránt s mivel házasesetét már csak forma szerinti kapcsolatnak tartotta, elhihetjük azt az erős vágyát, hogy annak bilincseitől törvényes úton is megszabadulva, újból házasságra léphessen. Sieniawskiné azonban szintén házasesetet élt, tehát nem volt szabad. (Életéről, születési, házassági adatairól — bár kutatásaimat Lengyelországra is kiterjesztettem — nem sikerült adatokat szerezni.) Hogy hogyan és mikor akarta Rákóczi ezt a kérdést megoldani — azt ma nem tudhatjuk. Erre a kérdésre talán akkor fog fény derülni, ha napvilágra kerülnek Rákóczinak Sieniawskinéhez írt levelei, amelyek Thomasivskyj említett közleményében található adat szerint, Lengyelországban megvannak. De, hogy Rákóczi komolyan foglalkozott ezzel az — egyelőre megoldhatatlan — házassági tervvel, annak bizonyítéka éppen az itt közzétett kis szerelmes vers.

Hogy Rákóczi madrigálját valóban Sieniawskinéhez írta, azt a következő bizonyítékokkal igazolhatom.

A vers hangulatából és egyes kifejezéseiből jogosan következtethetjük azt, hogy azt Rákóczi 1708 közepe és 1710 eleje között fekvő időben írta. Sieniawskiné ezekben az években lengyelországi birtokain, ő pedig Felső-Magyarországban tartózkodott. A „triste sej our“ alatt Rákóczinak azt a magárahagyott helyzetét érthetjük,

¹ Dr. Thomasivskyj J.: Adatok II. Rákóczi Ferenc és kora történetéhez. Századok 1912. évf. 123-124. o.

amikor nemcsak a francia kapcsolatokba és XII. Károly segítségébe vetett reménye kezdett elhalványulnia hanem környezete is bomladozni kezdett, alvezérei közül sokan elpártoltak és neki szomorúan kellett éreznie azt, hogy az ország kimerült és únja a háborút. A „raison“ azaz a józan belátás, az ész parancsszava azt kívánja, hogy szerelmét eltitkolja. Ez is érthető; válságos helyzetében, teljesen bizonytalan jövő előtt, mindaddig, amíg házassági köteleke fennáll, titkolnia kellett érzelmeit. Ugyanezzel a gondolattal foglalkozik s ezen tépelődik egyébként Confessiójának főleg abban a részében, amelyben életének 1708 és 1710 között átélt eseményeit írja le. Végül pedig, amint nem vesztette el a már akkor mindjobban megfeneklett felkelés diadalmas befejezésében való hitét, éppúgy remélte szerelmének azt az örvendetes, házasság útján való megoldását, amely pedig az akkori helyzetben lehetetlennek látszott.

Azt egész határozottan mondhatjuk, hogy Rákóczi az említett években ilyen vonatkozásban csak Sieniawski hercegnőre gondolhattott, tehát a verset csak hozzá intézhette. De ha még lenne kétségünk eziránt, azt megszüntetheti a már többször említett titkosírás megfejtésére készült táblázat behatóbb vizsgálata. A szavak között található földrajzi nevek, kivétel nélkül lengyelországi helymegjelölések és Krakkón, Lembergben, Varsón kívül, kizárólag csakis olyan községek vagy várak, amelyek mind Sieniawski Ádám vagy felesége birtokain feküdtek. Ezek: Brzezan, Olesitze, Poulawa, — mind olyan helyek, amelyeken Sieniawskick állandóan laktak. Még egy földrajzi megjelölés található a rejtjelkulcsban, „Oujasdub“ néven. Ilyen nevű községet Lengyelország — közelebből Galicia — térképén nem találunk. A „dub“, mint szóvégződés, a lengyel nyelvben szokatlan és annak ilyen helyen nincs értelme. De van egy Ujazd (franciás kiejtéssel Oujasd)nevű község Jaslótól északra, a Wisloka partján, amely akkor szintén Sieniawski-birtok volt. Valószínű tehát, hogy ennek tartozéka lehetett egy, talán Ujazdow nevű, ma már nem létező kastély vagy község, amelyet Rákóczi „Oujasdub“-nak írt.

A kört — úgy hiszem — ezzel bezártam e kérdés körül. Összegezve az elmondottakat, nem alaptalan az a meggyőződés, hogy a Rákóczi-levéltárban talált rejtjeltáblázatok egyikére írt kis francia madrigál Rákóczi szerzeménye s azt Sieniawski hercegnőhöz írta.

E közleménynek nem célja az, hogy a fejedelem magánéletének bizalmas részleteit boncolgassa, hiszen ma már amúgy is jól ismerjük mozgalmas életének minden vonatkozását. Céлом csupán az volt, hogy a fejedelem államférfiúi, hadvezéri, szabadságharcosi arcképére egy új ecsetvonást húzzak, amelynek nyomán a fejedelem lelkivilágának költői megnyilatkozását, versírókészségét is megismerjük.

MARKÓ ÁRPÁD